

Muz., 2017(58): 19-23
Rocznik, eISSN 2391-4815

data przyjęcia – 01.2017
data recenzji – 02.2017
data akceptacji – 02.2017
DOI: 10.5604/01.3001.0009.7637

PROBLEMATYKA MNIEJSZOŚCI W DZIAŁALNOŚCI MUZEÓW (ASPEKTY PRAWNE)

THE PROBLEMS OF MINORITIES IN MUSEUMS' ACTIVITIES (LEGAL ASPECTS)

Rafał Golał

Radca prawny, Warszawa

Abstract: Within the scope of their activity, some museums deal with the protection and dissemination of the cultural heritages of various minority groups. These include both museums which focus their attention on minority problems as such (e.g. museums run by minority churches or denominations), and those museums which deal with such issues to a greater or lesser extent because of their statutory objectives related to the cultural heritage of particular minorities (e.g. ethnographic museums).

The provisions of the Act on museums do not include clear regulations with regard to the subject of minorities. Therefore, the provisions are construed with respect to other norms, relevant to the minorities' activities. From among those provisions, these that deserve particular attention are, above all, provisions specifying the activities of NGOs, including associations and foundations, under which they frequently operate. Secondly, of importance are acts which specifically regulate

the basis for how given minorities operate, i.e. especially the Act on national and ethnic minorities and on regional languages, the Act concerning the guarantees of conscience and religion, as well as those acts which determine the State's approach towards particular churches and denominations.

Formally, the extent to which a museum engages in a significant activity regarding a given minority is determined by the basic acts issued by the its administrator, which serve as the basis for its operation. Those include statutes (in the case of museums which are legal persons) or regulations (in the case of other museums).

When a museum's statute provides for such minority activity, its administrator is obliged to provide funding for it, regardless of additional financial support, in particular that coming from grants, and above all the one stipulated in the article 18 of the Act on national and ethnic minorities and on regional languages.

Keywords: museums, national and ethnic minorities, churches and denominations, acts on museums' creation and statute, grants.

W Ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz.U. z 2012 r. poz. 987. z późn. zm.) problematyka dziedzictwa kulturalnego mniejszości, w tym narodowych, etnicznych i wyznaniowych, nie ma wyraźnego odniesienia. Podobnie regulacje ustawowe, podstawowe dla statusu prawnego mniejszości, w tym Ustawa z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym (Dz.U. z 2015 r. poz. 573. z późn. zm.) nie zawierają unormowań, dotyczących wprost muzeów lub działalności muzealnej.

Nie oznacza to, że aspekt kulturowy różnych mniejszości nie został w kontekście działalności muzeów uwzględniony w obowiązującym systemie prawnym. Świadczą o tym nie tylko odpowiednie unormowania ustawowe, ale także postanowienia Konstytucji RP.

Najwymowniejszym tego przykładem jest art. 35. Konstytucji. Stanowi on w ust. 1., że Rzeczpospolita Polska zapewnia obywatelom polskim należącym do mniejszości narodowych i etnicznych wolność zachowania i rozwoju własnego języka, zachowania obyczajów i tradycji oraz rozwoju własnej kultury. Mniejszości narodowe i etniczne mają też prawo do tworzenia własnych instytucji, m.in. kulturalnych, oraz do uczestnictwa w rozstrzygnięciu spraw dotyczących ich tożsamości kulturowej (art. 35. ust. 2. Konstytucji).

Działalność muzealna, biorąc pod uwagę kontekst mniejszości, może być zasadniczo rozpatrywana w dwóch podstawowych obszarach, tzw. tworzenia muzeów oraz zakresu ich działania.

Problematyka mniejszości a tworzenie muzeów

Z punktu widzenia zaangażowania muzeów w działalność związaną z mniejszościami (ich kulturalnym dziedzictwem), muzea mogą zostać podzielone, przy założeniu pewnego uproszczenia klasyfikacyjnego, na cztery grupy.

Po pierwsze wyróżnić należy muzea, które w swojej działalności koncentrują się na gromadzeniu zbiorów dotyczących określonych mniejszości oraz upowszechnianiu informacji na ich temat, czyli dla których działalność w tym zakresie stanowi główny cel statutowy, co z reguły znajduje odpowiednie odzwierciedlenie w nazwie danego muzeum.

Po drugie wyszczególnić należy muzea, dla których co prawda mniejszości (ich dziedzictwa kulturalne) nie stanowią przeważającego obszaru aktywności statutowej, ale problematyka mniejszościowa jest istotnym zakresem ich aktywności. Dotyczy to np. muzeów, w strukturze których występują oddziały czy działy, specjalizujące się w działalności poświęconej określonej mniejszości, np. narodowej lub wyznaniowej.

Po trzecie wskazać należy muzea, których działalność statutowa nie została w sposób wyraźny odniesiona do problematyki dziedzictwa kulturalnego określonych mniejszości, ale które mogą w mniejszym lub większym zakresie problematykę taką w swojej działalności uwzględniać. Przykładem tego mogą być miejskie muzea historyczne, działające w miastach, które zamieszkiwały lub nadal zamieszkuje określone mniejszości, kształtujące dzieje poszczególnych miejscowości.

Czwartą grupę stanowią wszystkie pozostałe muzea, które ze względu na przedmiot swojej działalności nie mają praktycznego przełożenia na problematykę mniejszości. Należą do nich m.in. muzea przyrodnicze albo muzea specjalistyczne, koncentrujące swoją działalność na wąskim przedmiotowo zakresie, np. muzea poświęcone aktywności w różnych dziedzinach technicznych (muzea motoryzacji itp.).

Biorąc pod uwagę aspekt organizacyjno-podmiotowy, na wyróżnienie w omawianym kontekście zasługują muzea tworzone przez osoby prawne. Wniosek taki wynika stąd, że podmioty reprezentujące interesy różnych mniejszości mają z reguły status osób prawnych. Są to m.in. stowarzyszenia i fundacje odpowiednio zrzeszające osoby, należące do mniejszości albo powoływane w celu finansowania istotnych dla mniejszości przedsięwzięć. Na przykład fundacja może zostać powołana w celu utworzenia, prowadzenia i finansowania muzeum, zajmującego się w swojej statutowej działalności upowszechnianiem dziedzictwa kulturalnego określonej mniejszości, w tym składających się na to dziedzictwo zbiorów.

Fundacje i stowarzyszenia (z wyjątkiem stowarzyszeń zwykłych) uzyskują osobowość prawną poprzez wpis do Krajowego Rejestru Sądowego. Poza tym, że działają one na podstawie ustaw, regulujących w sposób szczególny ich działalność (Ustawy z dnia 6 kwietnia 1984 r. o fundacjach – Dz.U. z 2016 r. poz. 40., oraz Ustawy z dnia 7 kwietnia 1989 r. prawo o stowarzyszeniach – Dz.U. z 2015 r. poz. 1393. z późn. zm.), stanowią one także organizacje pozarządowe w rozumieniu Ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz.U. z 2016 r. poz. 1817. z późn. zm.). Dzięki temu mogą ubiegać się o status organizacji pożytku publicznego, z którym związane są określone ustawowo uprawnienia, w tym podatkowe.

Kontekst działalności pożytku publicznego jest poza tym dlatego istotny, biorąc pod uwagę prowadzenie działalności muzealnej, ukierunkowanej na ochronę i upowszechnianie dziedzictwa kulturalnego mniejszości, że zadaniami publicznymi, w sferze których działalność pożytku publicznego może być prowadzona, są m.in. zadania w zakresie nie tylko kultury, sztuki, ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego, ale także działalności na rzecz mniejszości narodowych i etnicznych oraz języka regionalnego (art. 4. ust. 1. pkt 5. Ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie).

Przymiot osobowości prawnej mają także kościoły i związki wyznaniowe. Na przykład zgodnie z art. 6. ust. 1. Ustawy z dnia 4 lipca 2001 r. o stosunku Państwa do Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego (Dz.U. z 2014 r. poz. 1726.) osobą prawną jest nie tylko sam Kościół jako całość (Metropolia), ale również m.in. diecezje, parafie i klasztory.

W uregulowaniach dotyczących kościołów i związków wyznaniowych kontekst działalności muzealnej jest wyraźniej zaznaczony niż w unormowaniach poświęconych mniejszościom narodowym i etnicznym. Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania (Dz.U. z 2005 r. z późn. zm.) stanowi ogólnie w art. 26. ust. 1. i 2., że kościoły i związki wyznaniowe mają prawo organizowania i prowadzenia związanej z wypełnianiem swoich

funkcji działalności kulturalnej i artystycznej, przy czym dla realizacji tego prawa mogą m.in. zakładać i prowadzić odpowiednie instytucje.

Z ustaw odnoszących się do poszczególnych kościołów wyraźnie wynika, że instytucjami tymi mogą być muzea, będące własnością kościelną (por. np. art. 26. Ustawy z dnia 30 czerwca 1995 r. o stosunku państwa do Kościoła Adwentystów Dnia Siódmego w Rzeczypospolitej Polskiej – Dz.U. z 2014 r. poz. 1889.).

Oprócz osób prawnych muzea zajmujące się w swojej działalności problematyką mniejszości mogą być tworzone również przez innych organizatorów, w tym państwowych i samorządowych, np. gminy. W przeciwieństwie do muzeów tworzonych przez innych organizatorów, takie państwowe i samorządowe muzea (o ile stanowią samodzielne jednostki organizacyjne) mają status instytucji kultury w rozumieniu przepisów Ustawy z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz.U. z 2012 r. poz. 406. z późn. zm.).

Organizator muzeum ma możliwość ukierunkowania jego działalności na problematykę określonej lub określonych mniejszości w aktach konstytuujących daną placówkę muzealną. Są nimi: akt o utworzeniu muzeum (w przypadku muzeum mającego status instytucji kultury, jak również instytucji kultury, w strukturze której działa muzeum, art. 11. ust. 1. Ustawy o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej wymaga, aby akt o utworzeniu instytucji określał m.in. przedmiot jej działania, przy czym zgodnie z ust. 2. tego artykułu może być utworzona instytucja kultury prowadząca działalność kulturalną w więcej niż jednej formie organizacyjnej, wymienionej w art. 2. powyższej ustawy, który do form tych zalicza m.in. muzea) statut muzeum mającego osobowość prawną oraz regulamin muzeum, które jest jednostką organizacyjną, nieposiadającą osobowości prawnej (art. 6. ust. 1. i 6. Ustawy o muzeach). Statuty i regulaminy muzeów powinny określać m.in. zakres działania muzeum oraz rodzaj i zakres gromadzonych zbiorów (art. 6. ust. 2. pkt 2. i 3. Ustawy o muzeach).

Jest to kwestia o tyle w rozpatrywanym, mniejszościowym kontekście istotna, że muzeum działa na podstawie statutu albo regulaminu, czyli działalność muzeum powinna być ze statutem albo regulaminem zgodna. Ukierunkowanie muzeum na dziedzictwo kulturalne określonych mniejszości, jeśli muzeum ma działalność w tym zakresie prowadzić, powinno zatem znaleźć odpowiednie odzwierciedlenie w jego statucie albo regulaminie.

W tym aspekcie istotna jest – biorąc pod uwagę muzea, mające status instytucji kultury, jak również muzea działające w strukturze instytucji kultury, np. centrów kultury – regulacja zawarta w art. 13. ust. 2. pkt 6. Ustawy o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej. Zgodnie z tym przepisem, jeśli instytucja zamierza prowadzić działalność inną niż działalność kulturalna, ta inna działalność powinna zostać określona w statucie instytucji.

Jeśli muzeum ogranicza się do realizacji zadań związanych z problematyką mniejszości, polegających na tworzeniu, upowszechnianiu lub ochronie kultury, np. na gromadzeniu zbiorów, stanowiących dziedzictwo kulturalne określonych mniejszości, taka uzupełniająca regulacja statutowa nie jest konieczna. Gdyby jednak działalność statutowa muzeum w tym mniejszościowym kontekście miała

poza ten kulturalny zakres wykraczać, powinno to znaleźć odpowiednie odniesienie w statucie instytucji (muzeum), chyba że mieściłaby się ona w zakresie przedmiotowym właściwym dla muzeum, określonym w art. 1. i 2. Ustawy o muzeach.

Mniejszości a cele muzeum oraz ich realizacja

Niezależnie od odniesień do problematyki mniejszości w statutach oraz regulaminach poszczególnych muzeów, problematyka ta może być analizowana w kontekście przepisów Ustawy o muzeach. Dla tej analizy istotne są zwłaszcza powołane wyżej art. 1. i 2. Ustawy o muzeach, określające cele muzeum oraz przedmiotowo-zakresowy sposób ich realizacji. Jak już zaznaczono to na wstępie, przepisy Ustawy o muzeach nie akcentują w sposób wyraźny zagadnień, dotyczących mniejszości.

Jeżeli chodzi o określony w art. 1. Ustawy o muzeach cel muzeum, to w aspekcie przedmiotowym odniesiony on został do dwóch zakresów pojęciowych: podstawowych wartości historii, nauki i kultury polskiej oraz światowej, a także dóbr naturalnego i kulturalnego dziedzictwa ludzkości o charakterze materialnym i niematerialnym. Zarówno w obszarze historii, nauki i kultury – w tym polskiej – jak również dziedzictwa ludzkości, mieszczą się niewątpliwie wartości i dziedzictwo występujących w historii Polski mniejszości, w tym narodowych, etnicznych i wyznaniowych.

Natomiast rozpatrując to poprzez jakieś działania, zgodnie z art. 2. Ustawy o muzeach, muzeum może realizować określone w art. 1. tej ustawy cele, na uwagę zasługuje w pierwszej kolejności wyszczególnione na początku ustawowego wyliczenia gromadzenie zabytków w statutowo określonym zakresie (art. 2. pkt 1. Ustawy o muzeach). Z treści tego przepisu wynikają dwa wnioski: 1) że dla zakresu, w jakim muzeum działa w podstawowym jego wymiarze, czyli odnośnie do zbiorów (zabytków), jakie muzeum gromadzi, kluczowe znaczenie mają postanowienia statutu (regulaminu) muzeum (por. uwagi wyżej), oraz 2) istotna w tym kontekście jest definicja zabytku, określona w Ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. z 2014 r. poz. 1446. z późn. zm.).

Odnosząc ustawową regulację zabytków do problematyki mniejszości w działalności muzeum, warto zwrócić uwagę w szczególności na następujące, przedmiotowe zakresy zabytków: 1) jeżeli chodzi o zabytki nieruchome – miejsca upamiętniające wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji, 2) jeżeli chodzi o zabytki ruchome – kolekcje, pamiątki historyczne, materiały biblioteczne, a zwłaszcza wytwory sztuki ludowej i rękodzieła oraz inne obiekty etnograficzne, jak również przedmioty upamiętniające wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji (art. 6. ust. 1. pkt 1. lit. h oraz pkt 2. lit. b, c, g i h Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

W tym miejscu należy zauważyć, biorąc pod uwagę istotne dla mniejszości dobra kulturalnego dziedzictwa o charakterze niematerialnym, że zgodnie z art. 6. ust. 2. Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, ochronie

mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Działania wyszczególnione w art. 2. Ustawy o muzeach zostały określone w sposób ogólny, bez odnoszenia ich do bardziej szczegółowych, przedmiotowych zakresów realizacyjnych. Jest to zrozumiałe zważywszy, że regulacja ta uwzględni działalność wszystkich muzeów w ogólności, w tym działania dotyczące zbiorów muzeów (m.in. ich opracowywanie, przechowywanie i zabezpieczanie) oraz prowadzenie działalności edukacyjnej.

W kontekście tych ogólnie określonych zakresów działalności muzeów warto wypuklić dwa z nich. Chodzi z jednej strony o urządzenie wystaw czasowych, z drugiej zaś o prowadzenie działalności wydawniczej. W obu tych zakresach muzea, które nie koncentrują się na ochronie i udostępnianiu dóbr kulturalnego dziedzictwa określonych mniejszości, mogą swoją działalność ukierunkowywać na te mniejszościowe aspekty.

Na przykład muzeum specjalizujące się w gromadzeniu zabytków z dziedziny wojskowości, w tym uzbrojenia, może organizować wystawy czasowe eksponujące wkład mniejszości w dzieje oręża polskiego, choćby biorąc pod uwagę zaangażowanie militarne Tatarów, zamieszkujących ziemie dawnej Rzeczypospolitej. Podobnie muzea sztuki mogą organizować wystawy czasowe, prezentujące dorobek artystyczny twórców, należących do określonych mniejszości, w tym wyznaniowych, jeżeli chodzi np. o malarstwo religijne.

Analogiczne, mniejszościowe tematy mogą poruszać wydawane przez muzea publikacje, np. monograficzne, dotyczące istotnych dla dziejów różnych mniejszości wydarzeń albo opracowania poświęcone dziejom konkretnych mniejszości w danym mieście lub regionie.

Wsparcie finansowe oraz instytucjonalne

Ogólną zasadę stanowi to, że organizator muzeum jest zobowiązany, w ramach jego prowadzenia, do zapewnienia muzeum odpowiednich środków na jego działalność, czyli środków potrzebnych do utrzymania i rozwoju muzeum (art. 5. ust. 4. pkt 1. Ustawy o muzeach).

W realizacji tego obowiązku niepubliczni założyciele muzeów, w tym organizacje pozarządowe, mogą korzystać ze

wsparcia finansowego na zasadach przewidzianych przez obowiązujące przepisy. Podmioty tworzące muzea, zajmujące się problematyką mniejszości, mogą ubiegać się w szczególności o różne dotacje celowe, udzielane w ramach programów, przewidujących dofinansowanie projektów realizowanych przez placówki muzealne.

Niezależnie od ogólnych możliwości w tym zakresie, na podkreślenie w rozpatrywanym kontekście zasługują szczególne zasady dotacyjne, przewidziane w Ustawie z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym (Dz.U. z 2015 r. poz. 573. z późn. zm.); zgodnie z art. 2. ust. 2. i ust. 4. tej ustawy, za mniejszości narodowe uznaje się 9 mniejszości, tzn.: białoruską, czeską, litewską, niemiecką, ormiańską, rosyjską, słowacką, ukraińską i żydowską, natomiast za mniejszości etniczne 4 mniejszości, tzn.: karaimską, łemkowską, romską i tatarską. Chodzi o art. 18. tej ustawy. Przewiduje on, że organy władzy publicznej są obowiązane podejmować odpowiednie środki w celu wspierania działalności zmierzającej do ochrony, zachowania i rozwoju tożsamości kulturowej mniejszości, przy czym środkami tymi mogą być w szczególności dotacje celowe lub podmiotowe, m.in. na działalność instytucji kulturalnych mniejszości (art. 18. ust. 1. pkt 1. i ust. 2. pkt 1. powyższej ustawy).

Nie ulega wątpliwości, że instytucjami w tym rozumieniu są m.in. muzea mające istotne znaczenie dla kultury mniejszości. Instytucje te, jak również organizacje mniejszości, mogą otrzymywać dotacje podmiotowe w powyższym rozumieniu.

Organem centralnym dysponującym tego rodzaju dotacjami jest minister właściwy do spraw wyznań religijnych oraz mniejszości narodowych i etnicznych (art. 18. ust. 3. powyższej ustawy). Wsparcie finansowe w tym zakresie przewidziane zostało również na szczeblu samorządowym, w dwojakim wymiarze. Otóż po pierwsze dotacje celowe z budżetu państwa na realizację zadań zmierzających do osiągnięcia powyższych celów mogą otrzymywać jednostki samorządu terytorialnego. Po drugie z budżetu jednostek samorządu terytorialnego mogą być przyznawane środki, w tym wspierającym mniejszości zakresie, organizacjom lub instytucjom, czyli także muzeom, realizującym zadania służące m.in. ochronie, zachowaniu i rozwojowi tożsamości kulturowej mniejszości (art. 18. ust. 3.b i ust. 4. powyższej ustawy).

Streszczenie: Niektóre muzea w zakresie swojej działalności zajmują się ochroną i upowszechnianiem dziedzictwa kulturalnego różnych mniejszości. Są wśród nich zarówno muzea, dla których ta mniejszościowa problematyka jest głównym lub podstawowym obszarem działania (np. muzea prowadzone przez mniejszościowe kościoły albo związki wyznaniowe), jak również muzea, które zajmują się tą tematyką w mniejszym lub większym stopniu ze względu na swoje statutowe cele, pozostające w związku z dziedzictwem kulturalnym określonych mniejszości (np. muzea etnograficzne).

Przepisy ustawy o muzeach nie zawierają wyraźnych regulacji, odnoszących się do tematyki mniejszości. Dlatego też przepisy te należy rozpatrywać w odniesieniu do

innych unormowań, istotnych dla działalności mniejszości. Wśród tych uregulowań na szczególną uwagę zasługują po pierwsze przepisy, określające działalność organizacji pozarządowych, w tym stowarzyszeń i fundacji, w formule których mniejszości często działają. Po drugie ważne są ustawy, regulujące w sposób szczególny podstawy funkcjonowania określonych mniejszości, czyli w szczególności Ustawa o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym, Ustawa o gwarancjach wolności sumienia i wyznania, jak również ustawy określające stosunek Państwa do poszczególnych kościołów i związków wyznaniowych.

O tym, w jakim zakresie muzeum angażuje się w działalność istotną dla określonych mniejszości decydują,

z formalnego punktu widzenia, wydawane przez organizatora muzeum podstawowe akty, na bazie których muzeum działa, w tym statuty (w przypadku muzeów mających status osób prawnych) albo regulaminy (w przypadku pozostałych muzeów).

Przewidując statutową działalność muzeum w tym

mniejszościowym zakresie, organizator zobowiązany jest do zapewnienia środków na jej prowadzenie, niezależnie od dodatkowego wsparcia finansowego, w szczególności dotacyjnego, w tym przede wszystkim przewidzianego w art. 18. Ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym.

Słowa kluczowe: muzea, mniejszości narodowe i etniczne, kościoły i związki wyznaniowe, akty o utworzeniu i statusie muzeów, dotacje.

Rafał Golał

Radca prawny w MKiDN, autor publikacji książkowych i prasowych, w tym z zakresu prawa kultury.

Word count: 2 984; **Tables:** –; **Figures:** –; **References:** –

Received: 01.2017; **Reviewed:** 02.2017; **Accepted:** 02.2017; **Published:** 03.2016

DOI: 10.5604/01.3001.0009.7637

Copyright ©: 2017 National Institute for Museums and Public Collections. Published by Index Copernicus Sp. z o.o. All rights reserved.

Competing interests: Authors have declared that no competing interest exists.

Cite this article as: Golał R.; PROBLEMATYKA MNIEJSZOŚCI W DZIAŁALNOŚCI MUZEÓW (ASPEKTY PRAWNE). *Muz.*, 2017(58): 19-23

Table of contents 2017: <http://muzealnictworocznik.com/resources/html/articlesList?issueId=9587>